ULUSLARARASI İLİŞKİLER

18. ve 19. YÜZYILLARDA BALKAN MİLLİYETÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMASI ve YENİ DÜŞÜNCE AKIMI

Geliş Tarihi:16.03.2018 Kabul Tarihi:30.04.2018

Sabri ÖZ[1]
ORCHID ID: 0000-0002-6280-726X
Salih Selman CEBECİ[2]
ORCHID ID: 0000-0002-6330-3135

ÖZ

Bu çalışma Balkan milliyetçiliği ve etkilerini konu edinen bir literatür taramasıdır. 18. yy sonlarında Balkanlarda yeni yeni anlam kazanmaya başlayan milliyetçilik, siyasal bir öğreti olarak görülmüş ve modernleşme tabanlı bir kavram olarak yayılmaya başlamıştır. Bu düşünce akımından en olumsuz şekilde etkilenenler elbette ki çok uluslu devletler olmuştur. Hak ve özgürlük talebiyle başlayan ve sonu isyana varan süreçte Osmanlı, hayli yara almış ve azınlıklara destek veren Avrupalı devletlerin de etkisiyle Balkan topraklarının tümünü kaybetmiştir. Bu isyanların temel nedeni olarak ise din ve dil görülmüş, bu sebeple de Osmanlı ilk olarak din birliği kapsamından hareket etmek istemiştir. Ancak Arapların ve Arnavutların isyanı Osmanlıyı Türk milliyetçiliğine itmiş bu ideoloji benimsenerek Osmanlı Devleti son bulmuştur. Bu kapsamda yeni bir millet ve yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Balkanlar, din, dil, özgürlük..

INTERNATIONAL RELATIONS

AN ASSESSMENT ABOUT BALKAN NATIONALISM IN THE EIGHTEENTH AND NINETEENTH CENTURIES: DISSOLUTION OF THE OTTOMAN EMPIRE and NEW TREND

ABSTRACT
This study is a literature review of Balkan nationalism and its effects. Nationalism, which began to gain meaning in the later eighteenth century in Balkan, emerged as a political doctrine. It began to spread as a concept based on modernization in there. Ottoman Empire was the most affected state negatively, because of its multinational system. Lots of revolts that are supported by European states happens to demand for rights and freedom and Ottoman Empire suffered from this crisis. These revolts caused to lose Ottoman's all Balkan's lands. The main reason of these revolts was religion and language, so Ottoman wanted to act from the scope of the unity of religion. However, the revolt of the Arabs and Albanians pushed the Ottoman Empire to Turkish nationalism and in this way Ottoman Empire ended. In this context, a new nation and and a new understanding has emerged.

Keywords: Nationalism, Balkans, religion, language, freedom.

[1] Yrd. Doç. Dr. Sabri Öz, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sanayi Politikaları ve Teknoloji Yönetimi Ana Bilim Dalı, soz@ticaret.edu.tr, 2018;
[2] Salih Selman Cebeci, İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans, selmancebeci@gmail.com, 2018.

GİRİŞ

Ulusçuluk veya nasyonalizm olarakta bilinen milliyetçilik, birbirlerini dil, kültür, tarih bağlarıyla bir araya getiren ve siyasal sistemin meşruluğunu kabul eden toplulukların düşünce anlayışıdır. 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış olan milliyetçilik akımı; ulus, kapitalizm, endüstrileşme gibi çağdaş olguların ürünü olarak görülebilir (Calhoun, 2009, s. 23-27).

Tarıma dayalı bir ekonomiden sanayileşmeye dayalı bir ekonomiye geçiş gibi modern ekonomi sistemlerini de beraberinde getiren milliyetçilik ile birlikte ulusal kimlik kazanılabileceği düşünülmüş olsa da milliyetçilik akımı Osmanlı devleti gibi çok uluslu bir imparatorluğu olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Rusya başta olmak üzere büyük devletlerin desteğini alan Balkanlardaki azınlıklar devlete karşı isyana kalkışmışlardır. Geniş bir açıyla bakıldığında geleneksel devlet yapısının bozulması, bağımsızlık taleplerinin artması gibi etkenlerin bu isyanlara sebep olduğu söylenebilir. Bu süreçte dini açıdan insanları etkilemeyi amaç edinmiş olan kilise de Balkan milliyetçiliğini geliştirme adına din perspektifi ile geniş kitlelere sesini duyurmuş ve milliyetçi kimlik oluşturabilmenin önemini aşılamıştır. Tüm bunların sonucunda Balkan milletleri bağımsızlıklarına sahip olmuşlardır (Uzun, 2015).

Bu çalışmada, milliyetçiliğin özelliklerinden başlanarak, Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerinden, Osmanlı Devleti'nde yaşanılanlardan, isyanlardan ve isyanların ardındaki temel sebeplerden ve milliyetçilik akımının getirdiklerinden bahsedilmektedir.

1. İDEOLOJİK OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik, 1700'lü yılların sonunda bir Fransız rahibi tarafından ilk kez kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'yle birlikte yöneticilerin dahi şahsi mülkü olmaması sebebiyle temel dayanak olarak birey-yurttaşlar olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde anlam kazanan ulus kavramıyla birlikte milliyetçilik kavramı, bir topluluğun bir yere bağlılığını, kültür bilincini, birlik ve beraberliği temsil eder hale gelmiştir (Yılmaz, 2013, s. 195-198).

Milliyetçiliğin temel yapısını, milletin hayati önemini çeşitli boyutlarıyla gösteren akım ve düşüncelerin bir araya getirdiği geniş sosyolojik ve tarihsel durumların oluşturulduğu söylenmekle birlikte (Heywood, 2011, s. 196), Calhoun'un düşüncesine göre de (Calhoun C. , 2009, s. 8) milliyetçilik; söylem, proje ve bir değerlendirme biçimi olmak üzere üç boyuta sahiptir.

Söylem olarak milliyetçilik, dünya üzerindeki insanları ulusal kimlik kapsamında düşünmeye ve çerçeve de insanları kültürel bir anlayışın ve geleneklerdeki ulusalcı dil ve düşünce türlerinin üretimidir. Proje olarak milliyetçilik, insanların genellikle var olan bir devlete katılarak veya ulusal bağımsızlık ve kendi kaderini belirleme gibi

toplumsal davranışlar ve devlet politikalarıdır. Bir değerlendirme biçimi olarak milliyetçilik ise bir ulusun üstünlüğünü savunan politik ve kültürel düşünce yapılarının devlet politikalarını içermektedir.

Eşitlik taleplerinin artmasıyla daha çok gündeme gelen milliyetçilik ile birlikte modern sistemde doğal olarak ortaya çıkmaya yüz tutmuştur. Milliyetçiliğin, modern devletlerin yönetimsel ihtiyaçlarını karşılaması ve bu sayede düzenin, birliğin rahatlıkla sağlanabilmesi öngörülmektedir. Bu düzen içinde sanayileşmenin de hızlanacağı, ekonominin tatmin edici olacağı ve bilinçli bireylerin sayısının artacağı düşünüldüğünden milliyetçilik birçok idareci tarafından kabul görmüş bir anlayıştır. Niteliği fark etmeksizin kültürle her anlamda bağlantılı olan milliyetçilik, kültürel bir olaydır. Aidiyet, bilinirlik duygularını ifade eder ve en önemli kavramı eşitliktir. Bu bağlamda batıda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleriyle birlikte hak ve özgürlük talepleri artmış, halk kendini tanıma yolunda yeni bir adım atmıştır (Hobsbawn, 2014, s. 120-132).

Milliyetçilik, etno-kültürel toplulukların değerlerine ağırlık vermesiyle ortaya çıkan bir oluşumdur. Bu durum milli bir kimliğin oluşumu anlamına da gelmektedir. Modern toplumlarda dilsel birliğin ve eşitliğin ön planda olduğu düşünülerek dilin bir toplum için ayırt edici olduğu ve değerleri simgelediği söylenebilir. Milliyetçilik akımı kültür ve kimlik kazanabilme adına önemli kabul edildiğinden batıda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri hak ve özgürlük talepleri üzerine kuruludur (Kymlicka, 1997, s. 56).

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE TOPLUMSAL YAPI

Osmanlı Devleti'nde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşamakta ve genellikle tarım yaparak hayatlarını sürdürmektedir. İstanbul gibi büyük kentlerdeki Müslüman halkın geneli devlet memurluğu, askerlik; Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar da ticari faaliyetlerle geçimlerini sürdürüyordu. Fatih dönemine kadar İslam Hukukunun tanıdığı haklar kapsamında muamele göre gayrimüslimlere sadece dinsel-siyasal topluluklar olarak bir statü hakkı verilmemiştir. Fatih zamanında ise gayrimüslimlere otonom haklara sahip bir "millet" statüsü verilmiştir. İstanbul'un fethinin ardından da gayrimüslimlere tanınan idari ve dinsel özgürlük alanları ileride oluşacak millet sisteminin temeli olarak kabul edilebilmektedir. Osmanlı'da millet, dinsel bir topluluğa aidiyeti ifade ettiğinden bu kelimenin günümüzde "ulus" olarak kullanılması daha doğru olacaktır. Ortaylı'ya göre, millet bir kavram değil; toplumsal bir teşkilatlanma, bir ruh halidir. Bu bağlamda azınlık kavramı, toplum hayatına imparatorluğun son yıllarında girmiş olmalıdır (Ortaylı, 1999, s. 82).

Gayrimüslimlerin toplumsal yapılarına göre bir özgürlük alanları olmamasına rağmen, diğer toplumsal gruplarla kurdukları ilişkilerde belirli kurallara uyma zorunlulukları vardır. Lüks kumaş kullanmaları, Müslümanların evlerinden daha gösterişli evler yapmaları yasaktır. Müslümanlar arasındaysa resmi dil veya ırk ayrımı yoktur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar "Türk" kavramı, kendilerini

Osmanlılar olarak adlandıran Osmanlı elitleri için çok uzaktır. Onlara göre bu kavram "eğitim görmemiş köylü" anlamına gelmekteydi. Bürokraside de Müslüman olma, Osmanlıca bilmek dışında yükselebilmek adına başka şartlar aranmamıştır.

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı ardından iktisadi açıdan zenginleşmiş ve bu dönemde Osmanlı'nın da hoşgörüsüyle gayrimüslimler hem idari hem de bürokratik alanlarda en üst mevkilerde kendilerine yer bulabilmiştir. Tüm bunlar gerçekleşirken Islahat Fermanının ilanı ile Osmanlı topraklarında yaşayan herkese vatandaş sıfatı kazandırıldı, imparatorluğun dini geleneklerine zarar vermemesi dâhilinde bireylere eşit hak ve görevler tanınmıştır. Bununla birlikte azınlıkların bağlılığını sağlayabilmek amaçlanmıştır. Ancak bu durum beklenilenin aksine bir sonuç doğurmuştur. Azınlıklar arasında kıvılcımlanan milliyetçilik düşüncesi ilerleyen süreçte Türklerce de benimsenmiş ve Osmanlı vatandaşlığı kavramı anlamını yitirmiştir (Tekeli, 2012, s. 20-42).

3. BALKANLARDA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ VE OSMANLI

Osmanlı'da topluma olan aidiyeti ifade eden millet kavramı, çoğunlukla toplumsal teşkilatlanma gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti bu kavramın dinsel yönüne son derece uygun bir şekilde bulundurduğu toplulukları inanç esasına göre teşkilatlandırmıştır. Bu millet sisteminin bozulmasıyla etnik kimlik çeşitliliği çok olan Osmanlı'da da ciddi sorunlar yaşanmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik hareketi Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan azınlıklar için bağımsızlık düşüncelerini gündeme getirmiş ve azınlıklarca başlatılan milliyetçi hareketleri önlemek adına hem askeri hem de idari yaptırımlar uygulanmıştır. Tüm bunlara rağmen Balkan ulusları bağımsızlıklarını elde edebilmek adına isyanlar başlatmışlardır. İsyanların temel sebeplerine; hükümetin zayıflaması, yeniçeri faaliyetlerinin kısıtlanması, ekonomik sistemlerin zayıflaması, yeni fetihlerin gerçekleşmemesi ve tımar sistemindeki bozulmalar örnek verilebilir (Stavrianos, 2000, s. 137).

3.1. Osmanlı'yı Sarsan Oluşumlar: İsyanlar

Sırp İsyanı: Fatih döneminde Osmanlı topraklarına katılmış ve Sırplara dil ve din özgürlükleriyle kendi geleneklerini sürdürmelerine imkân verilmiştir. Panslavizm hareketinin de etkisini üstlerinde hisseden Rusların Slav halkının kültürel ve manevi olarak Orta ve Batı Avrupa halklarından üstün olduğu inancına kapılmışlardır. Rusya ile Balkan Slavlarının ilişkileri kiliseye dayandığından dolayı aynı dine mensup olmanın verdiği bağlılık ile Sırplara aşılanan milli bilince kilise de açıkça destek vermiştir. Bunun sebebi olarak da kilisenin laik eğitimi desteklemesi olarak gösterilebilmektedir. Gitgide artan şikâyetler ve Sırplara ait toprakların sipahilere verilmesi isyanın fitilini ateşlemiştir. Rusya'nın Sırplara destek verme ihtimali göz önünde bulundurulunca Osmanlı tarafından Sırbistan'a "imtiyazlı prenslik" statüsü tanınmış oldu. Sonuç olarak Sırbistan iç işlerinde bağımsız ve dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı oldu. 1877-1878 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşının

ardından toplanan Berlin Kongresi'nde alınan kararla da Sırbistan tam anlamıyla bağımsız olmuştur (Kocabaş, 1986, s. 60-65).

Yunan İsyanı: Yunanlıların milliyetçilik hareketini benimsemesinde yabancı ülkeler ile iletişimde olan tüccarların etkisi büyüktür. Bu ulusal akım başta Rusya olmak üzere Avrupa'daki diğer birçok güçlü sayılabilecek devletler tarafından da destek görmüştür (Ortaylı, 2014, s. 74). Rum tarihçiler, yazarlar Avrupa'daki bu egemenlik düşüncelerinden haberdar olarak Yunanistan'ın bağımsızlığı, Doğu Roma İmparatorluğu'nun canlanması gibi konular hakkında yazılar yazmışlardı. Bu yazıların, Yunanlıların bağımsız, eşit, özgür olma fikirlerini tekrar akıllarına getirdiğinden etkili olduğunu söyleyebiliriz. İlk ayaklanmanın öncülüğünü üstlenen Aleksandr İpsilanti ile Kırım ise başlayan isyan Eflak'ta durdurulmuş, ancak aynı yıl içinde Mora'da başlatılan isyana tüm halkın katılmasıyla devam etmiştir. Bu isyanda ise yerel papazlar son derece itici bir güçtü. Dönemin padişahı olan II. Mahmut'un Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesiyle birlikte isyanın bastırılması konusunda birçok aşama kat edilse de Avrupa'nın müdahalesi her şeyi değiştirmiştir. 1829 yılında Osmanlı-Rus harbinin sonucunda Edirne Barışı imzalanmış ve Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır (Karal, 2011, s. 115-120).

Eflak ve Boğdan İsyanları: Romen ulusal hareketi dinsel olmaktan çok kendi edebi ve kültürel şekilde ifade ettikleri bir akım olarak başlamıştır. Bu hareketin kıvılcımı Transilvanya'da başlamıştır. En başında yani Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte yarı müstakil bir devlet olarak kabul edilen Eflak ve Boğdan'da Osmanlı hâkimiyeti kabul edilmiş fakat Rusya'nın da devletler üstünde göz ardı edilemeyecek bir gücü söz konusudur. Hatta 1831-1832 yıllarındaki anayasal düzenlemeler Rusya'nın nezaretinde yapılmıştır ve bu düzenlemeler tutucu bir modernleşme olarak yorumlanmıştır. Bölgede ekonominin canlanması, toprak sahipleri ile köylüler arasındaki gerilimler devletlerin birleşmesinin önünü açmış ve 1859'da Romanya adıyla birleşen Eflak ve Boğdan, 1877 Berlin Kongresiyle de bağımsızlığını almıştır (Karpat, 2012, s. 295-300).

Bulgar ve Arnavutluk İsyanları: 19. yy itibari ile bağımsız olma, özgürlükçü düşünce Bulgaristan'da da etkisini göndermiş ve bu kapsamda yalnızca günlük yaşamda kullanılan Bulgarca eğitim ve edebiyat kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle yerel gazete olan Svobo (Özgürlük) ve Nezavisimost (Bağımsızlık)'da Bulgar ulusçuluğu üzerine çok sayıda yazı yayınlanmıştır (Köksal, 2005, s. 140-150). Bulgar vatandaşlığı kavramının anlam kazanmasında önemli rol oynayan bir diğer etken de Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı verilen bağımsız kilise kurma amacıdır. 1875'the Bosna Hersek'te başlatılan isyanın yerini Osmanlı-Rum Savaşı'na bırakmasıyla ulusal anlamda Bulgaristan'ın bağımsızlığı elde edilmiştir. Arnavutluk ise Osmanlı'dan ayrılan son Balkan devletidir. Osmanlı'nın zorunlu askerlik uygulaması, vergileri arttırması gibi sebepler başkaldırılara neden olmuştur. Bu ayaklanmalar Osmanlı'nın Rumeli ve Makedonya'da güçsüz kalmasına sebep olarak I. Balkan Savaşı'nı ateşlendirmiştir. Savaş döneminde Arnavutluk'taki bölgelerde isyanlar

devam etmiş ve Arnavutlar 28 Kasım 1912'de tam anlamıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Karpat, 2012, s. 260-295).

Milliyetçilik hareketinin sonucunda kendini millet sayan her toplum kendi kaderini belirleyebilir hale gelmiştir. Bu akımın ardından millet olmanın tek koşulunun da köken ve dil olması gerektiği savunulmuştur. Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri için hemen hemen her halk topluluğu için aynı kıstaslar göz önünde bulundurulduğundan ve çok uluslu devletlerin üzerindeki baskılardan kaynaklı aynı etnik kimliği paylaşan Balkan halkları bağımsızlıklarını ve vatandaşlıklarını hemen hemen aynı zamanlar içinde elde etmişlerdir (Hobsbawn, 2014, s. 120-130).

3.2. Milliyetçilik Akımlarının Ardından Osmanlı Devleti

Vatandaşlığını kazanmak isteyen tüm toplulukları destekleyen büyük güçlerin asıl amacı Osmanlı Devleti'nin yönetimsel, toplumsal ve kültürel yapılarını bozmak ve kendi hâkimiyetlerini kurmaktı. İngiltere 18. yüzyıl süresinde Osmanlı Devleti ile iyi ilişkilerini devam ettirse de Fransa rekabeti onu Rusya ile yakınlaştırmaya ittiğinden Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısında yer almıştır. Buna rağmen 19. yy başlarında da Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunan İngiltere'nin Osmanlı'nın konumundan kaynaklı kendi çıkarlarını düşündüğü bilinmektedir. Paris ve Berlin Antlaşmalarının ardından Osmanlı Devleti'nin İngiltere'nin toprak bütünlüğünü koruyamacağı düşüncesi İngiltere, Mısır'a isyan bastırma bahanesiyle yerleşerek Balkanlardaki isyan hareketlerini desteklemiştir.

Fransa ile olan ilişkilerin ise eskilere dayalı olduğu bilinmekle birlikte zamanında "kadim dost" tabiri kullanılan iki devlet için Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle değişmeye başlamıştır. Tıpkı İngiltere ile olan ilişkideki gibi Rusya'nın Fransa üzerindeki baskısı da Fransa'nın İngiltere gibi hareket etmesine sebep olmuş ve Berlin Antlaşması'nın ardından önce Cezayir'i sonra da Tunus'u işgal etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin uzun dönemler boyunca mücadele ettiği Rusya'nın ise sıcak denizlere inme politikasından dolayı yıllarca Osmanlı ile yıldızları barışmamıştır. Bu politika kapsamında yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması ile birlikte Rusya Kırım'a yerleşerek Karadeniz'in kontrolünü ele almıştır. 19. Yüzyıl itibariyle iki ülke arasındaki ilişkiler hayli gergin bir hal almış ve dört büyük savaş gerçekleşmiştir. 1828-1829 savaşının ardından Yunanistan bağımsızlığını kazandığından fiili anlamda Doğu Sorunu'da başlamış oldu. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde kurmaya çalıştığı üstünlük fikri Batı'lı devletlerce uygun görülmemiş ve onları Osmanlı'nın yanında olmaya itmiştir. Bunların ardından yapılan Kırım Savaşı ile birlikte Rusya'ya bir set çekilmiştir. Ancak bir dönüm noktası olarak kabul edilen Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, Doğu Sorunu'nun ilk aşamasını tamamlatmış ve büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan hakimiyetini sona erdirmiştir.

Osmanlı'nın en dişli rakiplerinden biri olan Avusturya da Rusya'nın Balkanlar'da Slav devleti kurma hayallerine engel olabilmek ve Osmanlı'yı Rus kontrolüne vermeme amaçlı İngiltere ile Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması adına anlaşmaya varmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir güç olarak doğan Almanya ise Osmanlı İmparatorluğu adına mevcut güçler karşısında büyük bir denge unsuru haline gelmiştir. Tıpkı Almanya gibi milli birliğini yeni kuran İtalya ise Osmanlı topraklarına gözünü yöneltmiş ve kendine bu şekilde bir politika belirlemiştir. Trablusgarb ve sonra da 12 Ada'yı işgal etmiştir. (Kurat, 1986)

Osmanlı'nın bu durumdan ciddi derecede zarar görmesinin başlıca sebebi olarak çok fazla ulusu barındırması gösterilmektedir. Çıkan çeşitli isyanlarda bunları destekleyici yöndedir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran önemli etkenler de modernleşmenin karşısından geleneksel yapıların korunma çabası ve reform hareketlerinin sorunları çözmeme durumudur. Osmanlı'nın çevresinde kurulan yeni ulusal devletlerin de hemen hepsi büyük güçlerin desteğini aldığından İmparatorluk için tehlike arz etmekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun hem kendi içindeki sorunlara hem de dış güçlere eş zamanlarda çözümler arıyor olması da Osmanlı'yı yıpratan bir diğer sebep olmuştur.

3.3. Milliyetçilik Akımının Sonrasında Reformlar Ve Geleneksel Yapının Bozulması

Tanzimat ile başlayan reformlar ile amaçlanan Osmanlı bireyi oluşturma gerçekleşmemiş, balkanlardan yayılan milliyetçilik düşüncesi neredeyse her mezhebi etkilemiştir. Hıristiyanların da etkilendiği bu hareket sonucunda, İmparatorluk Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerden ayrılmasına sebep olmuştur. Bu düzen içinde Osmanlı'nın idari sistemini değiştirememesi, fetihlerin yeni toprak kazandıramaması ve hatta toprak kayıplarının yaşanması İmparatorluğun çöküşünü hızlandırmıştır. Osmanlı'nın reform hareketlerinin sonuç vermeyişiyle birlikte çıkmaza girilmiştir (Shaw, 1985, 1000-1005). Azınlıklardan başlayan milliyetçilik hareketine karşı önlemler alınamamış ve Balkan uluslarının Osmanlı'dan ayrılma ve bağımsızlık talepleri başlamıştır. Başta azınlıkların o güne kadar Osmanlı İmparatorluğu altında birçok ayrıcalığa sahip olmasına rağmen bu tavırları, Osmanlıcılık düşüncesini savunan aydınları hayal kırıklığına uğratmış ve bu aydınları en azından Müslüman halkı birlik içinde tutma çabasıyla İslamcılık düşüncesini yayma çalışmalarına başlatmıştır. Ancak Arapların ve Arnavutlarında ayrılmacı hareketlerini bu düşünceyi bir çözüm olmaktan çıkarmıştır.

Azınlıkların ardı ardına isyanları, İslam birliğinin sağlanamayacağını gösterdiğinden ve gayrimüslim azınlıkların ise zaten bu hareketin başından beri ayaklanma içinde olmaları Türk mantalitesinin, birliğinin kurulmasına yol açmıştır.Türk halkları ile birliği savunan bu ideoloji aydınlar arasında hızla yayılmıştır. Bu bilinç başta aydınlar arasında başlamıştır. Türkçülük ya da diğer bir deyişle Türk milliyetçiliği, "Cihan

İmparatorluğu" fikrinin sonu anlamına gelmekteydi. Artık yeni bir döneme başlanıyor ve yeni bir devler inşa ediliyordu (Türköne, 1989, s.35).

4. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

20. yy başları itibariyle ortaya çıkan Türkçülük'ün Balkan milliyetçiliğinin bir ürünü olduğunu söylemek doğru olur. Türk milliyetçiliği bu dönemde hızla gelişmiş ve yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından da Türklerin birlik adına tek dayanağı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ulus bilinci halk ve aydınlar tarafından tam anlamıyla benimsenmemişti. Türkçülük aslında Osmanlı'nın dağılmasının kaçınılmaz olduğu anlaşıldığında kurtarıcı ideoloji olarak kabul edilmiş ve ilk olarak aydınlar tarafından kabul görmüştür. Türk halkı ise zaman içerisinde kendilerini diğer halklardan ayıran tek özelliğin din olmadığını, Türk ulusuna aidiyetin bilinci kavramışlardır (Bayraktutan, 1996, s. 50-52).

4.1. Meşrutiyet, Tanzimat Ve Islahat Fermanları

Meşrutiyet'in kurulması ile imparatorluk meşruti bir monarşiye dönüşmüş ve 1839'un ardından yeni düşünceler ortaya atılmaya başlanmıştır. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nin tarihi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve mezhep ayrılıklarını, hukuksal eşitsizlikleri ortadan kaldırmıştır.1856'daki Islahat Fermanı'yla da tam anlamıyla yeni bir süreç başlamış, meşrutiyet rejimi korunmuştur. Özellikle bu döneminin ideolojisi olan Osmanlıcılık, bu dönemin aydınlarınca sahip çıkılmıştır. Bu dönemde Osmanlıcılık düşünce akımının Osmanlı'nın gerileme ve dağılma sorunlarını çözeceğine inanılıyordu.

Tanzimat ile birlikte laik hukuk devleti anlayışı benimsenmiş, din adamlarının etkisi azalmış ve sınıf farkları arasındaki uçurum açılmıştır. Hürriyet, meşrutiyet, vatan, millet gibi kelimeler sözlüklere eklenmiş ve Batıdan gelen yeni fikirlerle yeni gelenek, görenekler oluşmaya başlamıştır (Levend, 1986, s. 146).

Tanzimat ile Müslümanlarla eşit kabul edilen gayrimüslimler, yaşananları bağımsızlıkları adına kullanarak Osmanlı içinde yaşayanları baskı altına almışlardır. Baskılardan ve diğer bir yandan da dağılma tehlikesinden kaçınmak amacıyla Osmanlı'yı yeniden organize etme çabaları başlamış ve bir anayasalı yönetimin uygulanmasına karar verilmiştir. 1908 itibari ile kurtuluş için geliştirilmiş olan Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerinin dağılmanın önüne geçemeyeceğini anlamak çok uzun sürmemiş ve Türkçülük kültürel alanlar başta olmak üzere güçlü bir düşünce olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. 1908 yılından sonra ise özgürlükçü ortam yayılmış ve aydınların büyük bölümü tarafından Türkçülük düşüncesi onay almıştır. Bu bağlamda yayınlanan ve Türkçülük ideolojisini anlatmayı hedefleyen ilk yayın organı dergi olmuş ve adı da "Türk Yurdu" olarak belirlenmiştir (Poulton, 1999, s. 96-97).

Bu ideolojiye büyük katkılar sağlayan farklı gruplar vardır. Bunlardan ilki, II.Abdülhamid döneminde yaşayan eski Türkçüler; Veled Çelebi, Necip Asım, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Vefik Paşa gibi yazarlar, tarihçilerdi ve amaçları Türk kültürünün zenginliğini ve özgünlüğünü koruyabilmektir. Bir diğer grup 1908'in ardından Selanik'ten çıkan milliyetçi aydınlardır. Bu aydınlar Batıcı düşüncelerin ve Jön Türkler'in etkisinde kalmış ve Genç Kalemler adında bir dergi etrafında bir araya gelmişlerdir. Aydınlar ise; Ziya Gökalp, Ali Canip, Ömer Seyfettin gibi isimlerdir ve edebiyat alanında milliyetçiliğe yönelmişlerdir (Georgeon, 1999, s. 61).

1865 yılında Yeni Osmanlılar Hareketi başlatılmış ve 2 yıl sonra bu hareketin gizli üyeleri Namık Kemal, Reşat Bey gibi isimler Fransa'ya kaçarken, Ali Suavi Londra'da Muhbir ve Mehmet Bey ise Paris'te İttihad adlı gazeteleri çıkarmışlardır. Çeşitli gazetelerde fikirlerini açıklayan ve bu aydınlardan biri olan Şinasi ise bu dönemde farklı görüşleriyle dikkatleri üzerine toplamıştır (Akyüz, s. 13).

4.2. Jön Türk Hareketi

1908 yılında Jön Türk devrimi olurken, ülke içerisinde milliyetçilik akımından hiç söz edilmiyordu. Bunun sebebi ise Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Agâh Efendi, Şinası, Namık Kemal ve Ahmet Mithat gibi aydınları yeniden Osmanlıcılık düşüncesini ayaklandırmalarıydı. Jön Türk döneminde milliyetçilik hareketi tekrar hızlanarak yayın organlarında yerini bulmuştur. 1913 yılında başlayan tek parti döneminde, İttihat ve Terakki Partisi milliyetçi bir politika izlemiş ve Jön Türklerinde hedefi olan Türkçeyi resmi dil haline getirmeyi gerçekleştirmiştir. Resmi olarak Osmanlıcılık fikir akımını benimsemiş olan parti, Türkçülük ideolojisine de kapılarını kapatmamıştır (Heyd, 1950, s. 157).

Bu kapsamda açılan Türkçülük düşüncesi savunan dernekler, siyasal oluşumlar artış göstermiştir. Açık bir şekilde Türk milliyetçiliğini savunduğunu belirten ve Türk siyasi tarihinin ilk Türkçü partisi kabul edilen Milli Meşrutiyet Fırkası'nın kurulması ile birlikte İtthihat ve Terakki'ye yapılan darbeden dolayı dönem içinde devamlı olarak İttihatçı-İtilafçı kavgalarının yaşanmasına taban hazırlamıştır. Bu olayların yaşanmasına kıvılcım olan Jön Türkler yaptıklarıyla tekrar Türkçülük-Türk milliyetçiliği ideolojisini akıllara kazımış oldular (Tunaya, 1998).

SONUÇ

Önemli bir olgu olan milliyetçilik, bulunduğu coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel çevrelerden etkilenerek çeşitli yerlerde, farklı şekillerde uygulanmış bir akım olmuştur. Bu akımın en fazla hissedildiği yerin Balkanlar olmasının sebebi ise birçok kültürü bir arada bulundurması ve jeopolitik konumudur. Milliyetçilik hareketi ile birlikte modernleşme süreci başlamış, topluluklar özgürlüklerini kazanmak adına çabalar sarf etmiş, çok uluslu devletler birtakım önlemler alma çabasına girmiştir.

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde başlayan modernleşme hareketi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak ayaklanmalar başlamış ve ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Modernleşme adı altında yaşanan olaylarda Osmanlı bünyesindeki azınlıkların büyük çoğunluğu isyan etmiş ve Avrupalı devletlerin desteği ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bununla birlikte son derece stratejik bir noktada konumlanan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı büyük güçler tarafından birtakım baskılar yapılmış ve Osmanlı zayıflatılmaya çalışılmıştır. 1877-1888 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı adına büyük kayıpların yaşandığı bir savaş olmuş ve imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Balkanlarda bulunan topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetmiştir. Balkanlar'daki son toprak parçası olan Arnavutluk da 1912'de bağımsızlığını elde etmesiyle Osmanlı Devleti çok uluslu olma sıfatını kaybetmiştir.

Milliyetçilik hareketinin bir yaptırımı olan her ulusun kendi kaderini belirleme ilkesiyle her millet kendi milli değerlerini oluşturma çabasındadır. Reformlar ile bu durumunda altından kalma çabası da Osmanlı'ya yetmemiş, geleneksel yapıyı modern bir hale getiremeyerek başarısız olmuşlardır. Arapların da isyanı karşısında İslamiyet düşüncesi çerçevesinde ilerleyemeyeceğini anlayan Osmanlı, niteliğini kaybetmiş ve dağılma sürecine girmiştir. Osmanlı dağılma pahasına da olsa bu süreçten kendini çıkarmak ve ferahlamak adına yeni bir yol çizerek Türkçülük ideolojisini benimsemiş olan aydınlar başta olmak üzere bu düşünce akımı yayılmıştır. Sonuç olarak milliyetçiliğin güç bulması çok uluslu devletlerin yapılarının "millet" ekseninde değişmesine mecbur tutulmuştur.

ALINTI YAPILAN KAYNAKLAR

Akyüz, K. (b.t). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri.* İstanbul: Mas Matbaacılık.

Bayraktutan, Y. (1996). *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Georgeon, F. (1999). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876 - 1935).* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Heyd, U. (1950). *Foundations of Turkish Nationalism.* London: Harvill Press.

Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler.* Ankara: Adres Yayınları.

Hobsbawn, E. J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karpat, K. (2012). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kocabaş, S. (1986). *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlar'da Panslavizm.* İstanbul Vatan Yayınları.

Köksal, O. (2005). Certain Reforms Conducted in Bulgaria in the post-Tanzimat Era and the Establishment of the Danube Province. *Turkish Review of Balkan Studies*.

Kurat, P. D. (1986). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Kymlicka, W. (1997). Rethinking the Sources of Nationalism: Commentary on Taylor. R. M. Macmahan içinde, *The Morality of Nationalism*. USA: Oxford University Press.

Levend, A. S. (1986). *Tarih Boyunca Türk Dili.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İ. (1999). Osmanlı Kimliği. *Cogito Dergisi, 19*.

Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Poulton, H. (1999). *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal, Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti.* İstanbul: Sarmal Kitabevi.

Shaw, S. (1985). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu.* İstanbul: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi C. 4.

Stavrianos, L. S. (2000). *The Balkans since 1453.* London: Hurst&Company.

Tekeli, İ. (2012). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-3: Modernleşme ve Batıcılık.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasi Partiler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Türköne, M. (1989). Tanzimatta Millet Fikrinin Doğuşu. *Türkiye Günlüğü Dergisi, 8*, s. 35.

Uzun, T. (2015). Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları.

Yılmaz, A. (2013). *Çağdaş Siyasal Akımlar.* Ankara: Vadi Yayınları.